

L'HOSPITAL GENERAL DE VALÈNCIA

MARIA JOSÉ ALAPONT MUÑOZ

MASSANASSA, L'HORTA SUD

Resum: Història de l'Hospital General de València des del seu inici com a Hospital dels *Ignoscents, Folls i Orats*, la seua integració en l'Hospital General de València i la seua evolució a través dels segles fins la seua desaparició.

La unificació dels hospitals de València i el sorgiment de l'Hospital General

Per començar a parlar sobre els inicis de l'Hospital General de València, cal fer referència a l'Hospital dels Innocents. Aquest, va tindre com a origen el sermó del Pare Jofré durant la Setmana Santa de l'any 1409, on va suggerir la creació d'un hospital per a aquells que necessitaren rebre assistència i un lloc d'acollida per als que transitaven per la ciutat, per tal que no feren mal ni tampoc fossen maltractats.

El sermó que va exposar el Pare Jofré, fou el següent¹:

“En la present ciutat ha molta obra pia e de gran caritat e sustentació; empero una hi manca que es de gran necessitat, co es un Hospital o Casa hon les pobres ignoscents e furiosos fosen acollits. Car molts pobres ignoscents van

¹ El sermó complet es troba al *Llibre de Constitucions* de l'Hospital (Arxiu de la Diputació Provincial de València, 0-3: *Llibre de Constitucions, Ordinacions e Indults apostolichs concedits en favor del Espital General de Valencia*, fol. 1.

per aquesta ciutat los quals pasen grans desaires de fam, fret e injuries [...] seria sancta cosa e obra molt sancta que en la ciutat de Valencia fos feta una habitació u Hospital en que semblants folls e ignoscents estiguessen en tal manera que no anassen per la ciutat, ni poguessen fer dany nils ne fos fet”².

Llorenç Salom, havent sentit el sermó, es va posar en contacte amb deu mercaders, els qui s’oferiren al mercedari per a portar endavant el projecte que havia proposat el Pare Jofré. Aquestos foren: Bernat Andreu, Ferrando Garcia, Francesch Barcelo, Pere Saplana, Jaume Domínguez, Pere Pedrera, Sancho Calbo, Joan Armenguer, Hesteve Valencia i Pere de Bonia³. Pareix ser que aquests deu mercaders estarien vinculats al gremi de la seda, un dels sectors més dinàmics de la societat valenciana de l’època⁴.

En 1409, durant el regnat de Martí l’Humà, naix el dit hospital⁵, erigit amb el suport del govern de la ciutat però sense ajuda econòmica municipal. La seua administració va romandre en mans de deu *diputats* vitalicis –restant exclosos els eclesiàstics i els nobles de l’administració–, sent, per tant, una obra laica, conseqüència del procés de secularització de l’assistència mèdica⁶.

La unificació dels hospitals existents a la ciutat no va ser una tasca fàcil ni immediata, ja que suposava unificar els centres hospitalaris controlats pel municipi – *En Clapers, Beguins, la Reina i Sant Llàtzer*– amb l’hospital dels

² NARBONA ARNAU, B., TORMO ALFONSO, V., *Historia del Santo Hospital General de Valencia (1512- 1990)*, Real Academia de Medicina de la Comunidad Valenciana, València, 2008, pàgina. 65.

³ Arxiu de la Diputació Provincial de València, 0-3: *Llibre de Constitucions...op.cit.*, fol. 1.

⁴ TROPÉ HÉLÈNE, “Del Hospital de los Inocentes (1409-1512) a la Casa de los Locos del Hospital General (1512-1699)” en LIVIANOS ALDANA, L. *et alii*, *El Manicomio de Valencia del siglo XV al XX: el Spital dels Fols, orats e ignocents al Convento de Jesús*, Delegación de Cultura, Servicio de Publicaciones, D.L, Valencia, 2006, pàg 17.

⁵ Les obres es van iniciar el 15 de març del 1410 sobre els terrenys que probablement s’havien adquirit en maig del 1409.

⁶ RUBIO VELA, A., “La red hospitalaria bajomedieval de la ciudad de Valencia” en ROSSELLÓ, M., SORIANO, R. (coord.), *De hospitium, folls i malalts: L’Hospital General de València*, Ajuntament de València, València, 2002, pàg 21.

Innocents, que era un centre autònom, independent de la ciutat, i no estava sotmès al període de crisi econòmica que sofria la ciutat.

En abril de 1482, es produeix el primer intent d'agrupar els hospitals existents de la ciutat però, a pesar que es va nomenar una comissió, el projecte no va tirar endavant. No obstant, la unificació semblava ser de molta prioritat, de tal manera que el 7 de juny de 1511, es planteja al Consell la creació de l'Hospital General i el 23 de març de 1512, es dona llum verda al projecte d'unificació⁷.

L'Hospital General i la seua organització interna

L'Hospital General es va alçar en els terrenys situats junt a l'Hospital dels Innocents, ocupant l'illa situada entre els carrers de Quevedo, de l'Hospital i de Guillem de Castro. Estava compost per diferents edificis, separats entre ells per patis, horts i places, i cadascun d'ells tenia diferents finalitats.

El complex hospitalari es composava de diversos edificis: edificis assistencials (infermeries, les seccions dels bojos, la Casa dels bords o dels expòsits, l'apotecaria i els banys), religiosos (església, cementiri i els locals de les confraries), administratius (arxiu, sala de juntes, comptadoria i la tresoreria), de serveis (forn, carnisseria, cuina, rebost, etc), residencials (habitacions per als treballadors) i docents (teatre anatòmic i aula de cirurgia).

⁷ GALLENTE MARCO, M., "La unificación de los Hospitales en Valencia" en ROSSELLÓ, M., SORIANO, R. (coord.), *De hospitium, folls i malalts: L'Hospital General de València*, Ajuntament de València, València, 2002, pàg 50.

No solament hi havia diferents edificis segons la finalitat, sinó que també se separava als malalts segons el seu sexe: els homes es trobaven situats al primer pis, i les dones al segon⁸.

Imatge de l'interior de l'Hospital General (1927). Font:

<http://www.lalindearqueologia.com>

Respecte a l'organització interna de l'hospital, el govern l'exercia quatre administradors, un clavari i deu diputats. Els administradors formaven l'òrgan superior de la institució i junt al clavari, eren els únics responsables del funcionament i la gestió dels béns de l'Hospital. La figura del clavari es crea al segle XVI, quan s'unifiquen els hospitals per tal de comptar amb la presència permanent d'una persona que controlés l'hospital en absència dels administradors. El clavari era el representant legal dels administradors i el càrrec amb major poder durant l'any de mandat, ja que podia fer diverses gestions –com comprar, contractar, sancionar, etcètera– sense passar-se'n de les 50 lliures i a més, era el cap de personal i el supervisor de les seues

⁸ TROPÉ HÉLÈNE, "Del Hospital de los Inocentes (1409-1512) a la Casa de los Locos del Hospital General (1512-1699)"...*op.cit*, pàg 122.

obligacions. Però, aquest poder va disminuir amb la incorporació de la figura del visitador reial. Els diputats provenien de l'oligarquia municipal i no van veure amb bons ulls la figura del visitador reial a dintre de la institució⁹.

Quant al personal sanitari, aquest estava format per un parell de metges ordinaris, un cirurgià major, un batxiller en medicina –qui era llicenciat en medicina o estudiant de l'últim curs de la carrera-, un infermer major i diversos *tauleyers, fadrins, pares i mares*. L'accés a aquests càrrecs es feia a través d'oposicions. Els *fadrins* ajudaven al apotecari, el qual era un treballador autònom dins de l'organigrama de la institució però havia de residir dins del recinte hospitalari. També cal esmentar els *pares* i *mares* de les sales, els quals eren personal no qualificat que atenia als malalts i s'encarregaven de cuidar els estris de les infermeries.

L'òrgan de govern no rebia cap retribució i el càrrec s'acceptava pel prestigi social que comportava i pels diversos privilegis reials que comportava formar part de la institució. Respecte als salaris dels treballadors de l'Hospital, la quantia d'aquests variava segons la qualificació i la responsabilitat dels càrrecs que ocupaven, com també variava si era una dona, on es cobrava un 50% menys que els homes, encara que feren una tasca similar.

L'Hospital durant el segle XVII

Al segle XVII, es realitzen obres al recinte hospitalari. S'enderroca l'església de l'Hospital i es construeix una nova mitjançant les almoines. Les obres comencen al 1686 i finalitzen set anys després, al 1693. Altre canvi, és la continuació de la construcció de la Sala dels malalts del *mal de Siment* (sífilis)

⁹ VILLAR DEVÍS, M., "La organización interna del Hospital General" en ROSSELLÓ, M., SORIANO, R. (coord.), *De hospitium, fells i malalts: L'Hospital General de València*, Ajuntament de València, València, 2002, pp 59-61.

que s'havia ajornat en 1550 per causes econòmiques. Però, aquestes obres es tornaran a interrompre per les mateixes raons en 1605¹⁰.

La casa dels bojos (*orats*), hagué de ser reconstruïda a causa d'un incendi provocat per un dels malalts al 1610. En l'incendi van morir 17 persones i va destruir quasi la totalitat de les dependències dels bojos. Es va dur a terme una campanya d'almoines per a poder assumir les despeses de la reconstrucció i les obres van durar tres anys, finalitzant el 1613.

La pesta fou una de les malalties que l'Hospital hagué de fer front durant aquesta centúria. No és estrany doncs, que la majoria dels malalts que ingressen a l'hospital en aquella època, estigueren afectats per aquests brots epidèmics. En concret, des del 1601 fins al 1606 –any àlgid de contagi- es produeix un augment notable dels malalts que ingressen afectats per febres. L'any 1606, l'Hospital experimenta el seu màxim d'ocupació. Al gràfic, podem observar com el major nombre d'ingressos es produeix entre 1628 i 1631, encara que entre el 1631 i el 1633 el nombre de malalts ingressats encara siga elevat. Per altra banda, cal destacar que durant el període comprés entre els anys 1630 i 1631, es dona la xifra més alta de morts.

<i>Año</i>	<i>Total ingresos</i>	<i>Total muertes</i>	<i>% Total muertes</i>
1627-1628	2.014	479	23,78
1628-1629	2.912	627	21,53
1629-1630	3.244	941	29,01
1630-1631	3.323	1.023	30,79
1631-1632	2.605	739	28,73
1632-1633	2.053	424	20,65

Malalts que ingressen a l'Hospital General entre 1627 i 1633. Vilar Devís, pàg. 125.

¹⁰ NARBONA ARNAU, B., TORMO ALFONSO, V., *Historia del Santo Hospital General...op.cit*, pàg 135.

Al 1647 es viurà a València altre episodi de pesta bubònica que es prolongarà fins al 1648. L'Hospital es veu desbordat a l'octubre de 1647 quan s'arriba a la xifra de 1.000 malalts ingressats a causa de les febres. A finals d'octubre del mateix any, els Jurats declaren oficialment la pesta a València i es preparen les Morberies –a les afores de la ciutat- per a acollir a tots aquells malalts de pesta que no poden ser acollits a l'Hospital General¹¹. Es viuen els moments més difícils durant l'octubre i el novembre del 1648 per la falta d'instal·lacions, personal i mitjans econòmics, la qual cosa provoca que s'autoritzen col·lectes en la catedral i a les parròquies de la ciutat. Amb l'inici de l'any següent, la pesta va remetent i al març del 1648 es tanquen les morberies i es traslladen els malalts a l'Hospital General.

Sense temps per a recuperar-se de l'anterior brot de pesta, va aparèixer un nou brot al 1650. Aquesta epidèmia provenia d'Andalusia, Aragó i Catalunya i va comportar la suspensió del trànsit de gent amb aquestes zones. Aquesta nova epidèmia iniciada al 1650 va restar fins al 1655 i va impossibilitar que la ciutat es recuperara, ja que al 1657 es va produir una riada del Túria que va arrasar els camps i va provocar fam. Les onades de pesta van remetre iniciant-se amb el nou segle, un període de recuperació econòmica¹².

Quant a l'ordre de govern, a mitjans del segle XVII apareix la figura del *visitador*, enviat pel rei. Tenia com a funció visitar i servir com a conciliador entre el Centre Autonòmic i el Govern Central, a més de controlar la situació i buscant millorar la gestió del centre hospitalari¹³. Així doncs, a través de la figura del *visitador*, el rei va modificar els salaris, sancionà al personal i va vetar les propostes i nomenaments que realitzaven els administradors quan aquestos no eren del seu gust. Aquest nou sistema centralista va comportar la pèrdua

¹¹ VILAR DEVÍS, M., "Las pestes del siglo XVII en Valencia. Su incidencia y repercusión en el Hospital General (1600-1700)", *Estudis: Revista de historia moderna*, 18, 1992, pàg. 129.

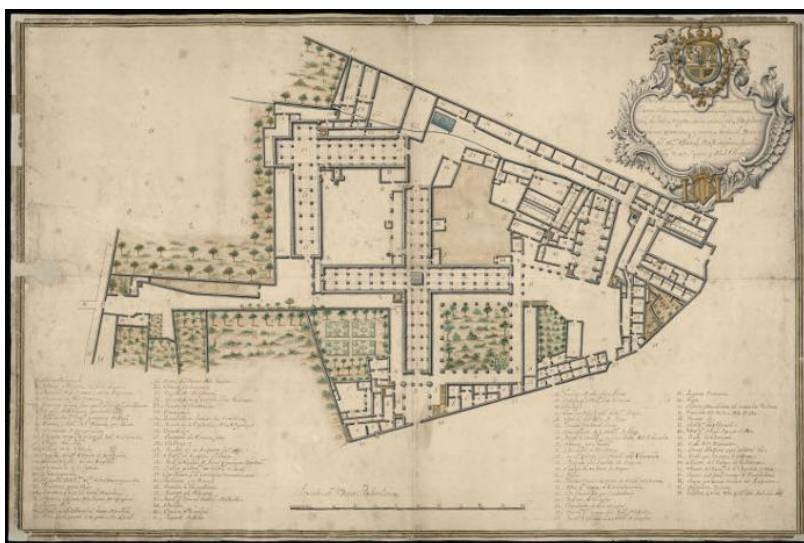
¹² NARBONA ARNAU, B., TORMO ALFONSO, V., *Historia del Santo Hospital General...op.cit.*, pàg 148.

¹³ *Ibidem.*, pàg 239.

progressiva dels furs dels òrgans de govern, així com l'anquilosament administratiu de l'Hospital General¹⁴.

Situació de l'Hospital durant el segle XVIII

Els tractaments aplicats en l'Hospital General a alguns pacients, com els que patien de sífilis o els malalts mentals, eren famosos i van tindre gran ressó entre les regions veïnes. Tan fou així, que arribaven a l'hospital malalts d'altres regions per tal de curar-se. El personal mèdic que composava l'hospital – metges i cirurgians- estaven considerats com els millors a dintre de la seua professió i l'apotecaria era la més completa de tota la ciutat de València¹⁵.

Plànol de l'Hospital General al 1749. ARV.MP.518 Font:

<http://www.lalindearqueologia.com>

A l'Hospital General, treballaven tant homes com dones però, els llocs qualificats eren ocupats pels homes: metges, cirurgians, administradors i

¹⁴ VILLAR DEVÍS, M., "La organización interna...op.cit., pàg. 60.

¹⁵ NARBONA ARNAU, B., TORMO ALFONSO, V., *Historia del Santo Hospital General...op.cit.*, pàg 346.

sacerdots. Les dones tenien altres llocs assignats, com en les infermeries de febres.

En aquesta nova centúria, es produeix un canvi significatiu: es redueix el nombre d'empleats. El visitador entre els anys 1775 i 1777, Pedro Mayoral, pren aquesta decisió al·legant l'excessiu nombre d'empleats, en concret, de practicants, interins, servents i dides, sense tenir en compte que s'havien duplicat el nombre d'ingressos de malats, de bojós i d'expòsits. Aquest pla, va provocar el deteriorament en la qualitat assistencial del centre¹⁶.

Canvis al segle XIX

En la primera meitat del segle XIX, les Filles de la Caritat es fan càrrec de la infermeria de l'Hospital. Es porta endavant un primer Conveni al 1817 amb la Comunitat de Filles de la Caritat per a que regentaren i tingueren cura de l'interior de l'Hospital per tal d'aconseguir un bon funcionament, una bona neteja de les sales i del menjar dels malalts-.

Cap al 1848, la situació econòmica de l'Hospital era greu i per això es va nomenar una Junta Directiva amb caràcter d'urgència, que depenia del municipi i que en només dos anys, aconseguí resoldre la situació. No només s'hagué d'afrontar una mala situació econòmica, sinó que en aquest període, concretament en 1866, es traslladen els bojós de l'antic hospital al exconvent de Santa Maria de Jesús, habilitant-se com a Manicomi provisional fins a que es poguera construir un de nou. El nou edifici que havia d'acollir als malalts mentals procedents de l'Hospital General no estava escarà habilitat i els malalts foren allotjats com es va poder, sense tindre un mobiliari adequat.

¹⁶ NARBONA ARNAU, B., TORMO ALFONSO, V., *Historia del Santo Hospital General...op.cit.*, pàg 275.

Durant tota la segona meitat del segle XIX, no es va deixar d'insistir en la necessitat de construir un nou manicomi. En 1896, la Diputació Provincial va acordar la construcció d'un manicomi i la reforma del Manicomi de Jesús per a que poguera albergar els malalts fins que s'acabara de construir el nou edifici, però no es va portar mai endavant¹⁷.

A més de tots aquests canvis, es produeix una reforma important. En 1849, l'Hospital General, els seus reglaments i funcions passen a estar al càrrec de l'administració de la Diputació Provincial. A més, l'hospital canvia el seu nom i passa a anomenar-se "Hospital Provincial". Es compleix així l'ordre de Govern que disposava que els centres i asils que fins aquell moment estaven al càrrec de l'Ajuntament restaren baix la inspecció i vigilància de les Juntes Municipals de Beneficència.

Sala dels xiquets. Font: <http://chguv.san.gva.es>

La vinculació entre l'Hospital General i la Universitat era molt estreta per tres raons: els metges que exercien a l'Hospital havien sigut formats a la Universitat; algunes de les principals figures de la docència a la Universitat eren metges o cirurgians de l'Hospital i les pràctiques –que es feien junt a un metge

¹⁷ GARCÍA RODRÍGUEZ, A., "Del Asilo de Dementes al Manicomio de Valencia en el siglo XIX" en LIVIANOS ALDANA, L. et alii, *El Manicomio de Valencia del siglo XV al XX: el Spital dels Fols, orats e innocents al Convento de Jesús*, Delegación de Cultura, Servicio de Publicaciones, D.L, Valencia, 2006, pàg 232-238.

titular de l'Hospital- es realitzaven a dins del recinte de l'Hospital General¹⁸. En 1786, el rector de la Universitat, Vicente Blasco, amplia a dos anys, la permanència dels alumnes en el Hospital en el seu període de pràctiques, però la relació entre l'Hospital i la Universitat es refreda al denunciar la falta de col·laboració de l'administració de l'Hospital¹⁹.

Aquest refredament de les relacions no cessarà, doncs al segle XIX rebrota i genera un nou conflicte, aquesta vegada és de caire centralista. La Facultat de Medicina pretén reunir els locals dispersos de Lectura, els Serveis-aules i dependències de la Facultat repartits pel recinte de l'Hospital, en un local únic i més adequat. D'ací és d'on sorgeix la idea de la construcció d'un nou edifici-Facultat pròxim a l'Hospital General, que es farà realitat el 1889²⁰.

El segle XX i la fi de l'Hospital General

Una sèrie de reformes s'enceten en aquesta època. El 1904, s'amplia la secció d'oftalmologia i s'habilita un pati; s'afegeixen dos nous pavellons per a prevenció i vacunació, beneficiant-se del trasllat dels malalts mentals al Manicomi de Jesús i dels leprosos a Fontilles. Uns anys després, concretament en 1910, es millora el centre dotant-lo de més sales per a operats de Cirurgia General. En 1911, les novetats no cessen amb el departament de Radiologia i l'adquisició d'un aparell Westinghomle, que servia per a esterilitzar aigua per rajos ultraviolats, esdevenint en el primer aparell d'aquest tipus adquirit a Espanya. Per últim, en 1912, es reformen les sales de parts i els quiròfans, el pavelló de policlíniques i el local de consulta externa²¹. En definitiva, tota una

¹⁸ Entre les més importants figures cinetífiques vinculades a l'Hospital al segle XVIII, podem anomenar a Tomás Longos, Juan Bautista Longas, Andrés Piquer, Juan Antonio García Cervera i Jaime Alcalá Martínez (NARBONA ARNAU, B., TORMO ALFONSO, V., *Historia del Santo Hospital General...op.cit.*, pàg 347).

¹⁹ *Ídem*

²⁰ NARBONA ARNAU, B., TORMO ALFONSO, V., *Historia del Santo Hospital General...op.cit.*, pàg 389.

²¹ *Ibidem*, pàg. 418.

sèrie de canvis i millores que pretenien millorar el funcionament de l'Hospital General.

A pesar de tots aquests canvis i ampliacions i amb l'inici del nou segle, es comença a considerar la necessitat d'un nou Hospital, més aïllat i millor distribuït. No solament hi havia problemes econòmics, deguts a l'augment de les despeses anuals en relació amb els ingressos, sinó que hi havien més problemes, com l'augment dels malalts i les exigències cada vegada majors en tractaments, higiene o alimentació que feien encarir les estàncies.

No fou fins al 1931 quan es projecta la construcció del nou Hospital General. Tot i així, les obres no comencen fins al 1946, finalitzant-se al desembre de 1962, moment en què s'inaugurà l'actual Hospital General en l'Avinguda del Cid. L'antic Hospital General arriba al seu final amb l'enderrocament del recinte hospitalari en l'any 1962, deixant únicament part d'una de les infermeries, que des del 1979 és la Biblioteca Pública de València, l'ermita de Santa Llúcia i la capella del Capitulet.

Demolició de l'Hospital General als anys 60, Font:

<http://juanansoler.blogspot.com.es>

Bibliografia:

LIVIANOS ALDANA, L. *et alij*, *El Manicomio de Valencia del siglo XV al XX: el Spital dels Fols, orats e ignocents al Convento de Jesús*, Valencia, Delegación de Cultura, Servicio de Publicaciones, D.L. 2006.

NARBONA ARNAU, B., *Historia del Santo Hospital General de Valencia (1512-1990)*, València, Real Academia de Medicina de la Comunidad Valenciana, 2008.

ROSSELLÓ, M., SORIANO, R. (coord.), *De hospitium, folls i malalts: L'Hospital General de València*, València: Ajuntament de València, 2002.

VILAR DEVÍS, M., "Las pestes del siglo XVII en Valencia. Su incidencia y repercusión en el Hospital General (1600-1700)", *Estudis: Revista de historia moderna*, 18, 1992, pp. 119-146.